

**GÖKYÜZÜNÜN EN ZARİF VE
ESTETİK GEZEĞENİ: ZÜHRE**
THE MOST ELEGANT AND
AESTHETIC PLANET IN THE SKY:
VENUS

Dilek IŞIKHAN

İstanbul Kültür Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi
E-posta: dilekisikhan@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-7314-4836

Öz

Adını Eski Yunan Mitolojisi'ndeki aşk ve güzellik tanrıçası Afrodit'ten alan ve Güneş Sistemi'nde diğer gezegenlerin aksi istikametinde kendi ekseni etrafında dönmesi ile ayrı bir yere sahip olduğu bilinen Zühre, divan edebiyatında sıklıkla anlatılagelen Hârut ile Mârut kıssasında ceza olarak göğe yükseltildiğine inanılan, eğlence meclislerinin çengisi ve rakkasesi olarak tayin edilen, ışığı ve güzelliği ile dillere destan bir kadın olarak tasavvur edilir. Akşam Yıldızı, Sabah Yıldızı, Çoban, Çulpan veya Tan Yıldızı olarak da isimlendirilen Zühre; görülebildiği zamanlar, gökyüzündeki en parlak cisim olarak dikkat çeker. Bu sebeple Sümer, Mısır, Mezopotamya ve Roma uygarlıkları başta olmak üzere farklı kültürlerle ait mitolojik hikâyelerde aşk kavramı ile özdeşleştirilirken divan şiirinde de gerek güzelliği ve kusursuzluğu gerekse parlaklığı ve göz kamaştırıcı özellikleri ile sevgiliye ithaf edilir. Bu çalışmada Zühre ile ilişkilendirilen astrolojik özellikler ile mitolojik hikâyelere değinilerek bu bağlamda ifade edilen özelliklerin divan şiirine olan yansımaları ve söz konusu alanların birbirlerini hangi noktada etkiledikleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Astroloji, Yıldız ilmi, Zühre, Venüs, Divan Şiiri.

Abstract

Zühre, named after Aphrodite, the goddess of love and beauty in Ancient Greek Mythology, and known to have a special place in the Solar System due to the rotation of the other planets around its own axis in the opposite direction, Zühre is believed to have been ascended to the sky as punishment in the parable of Harut and Marut, which is often told in divan literature. She is conceived as a legendary woman with her light and beauty, who is appointed as the çeng and dancer of entertainment assemblies. Zühre, also called Evening Star, Morning Star, Shepherd, Çulpan or Sun Star; When it can be seen, it draws attention as the brightest object in the sky. For this reason, while it is identified with the concept of love in mythological stories belonging to different cultures, especially Sumer, Egypt, Mesopotamia and Roman civilizations, it is dedicated to the lover with its beauty and perfection, as well as its brilliance and dazzling features in divan poetry. In this study, by referring to the astrological features and mythological stories associated with Zühre, it will be tried to determine the reflections of the features expressed in this context on the divan poetry and at what point these areas affect each other.

Keywords: Astrology, Astronomy, Zuhre, Venus, Divan Poetry.

GİRİŞ

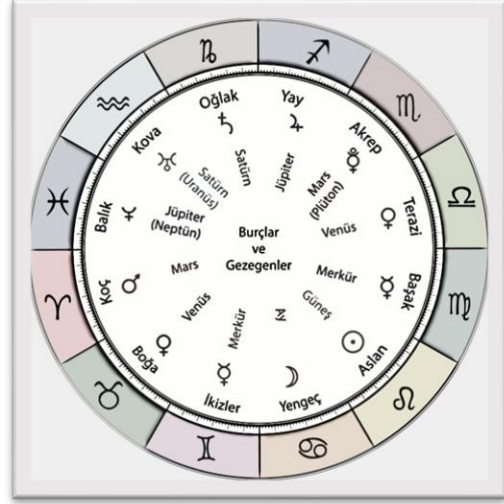
Astrolojik bir şema olarak düşünölen Zodyak sistemi; Güneş'in Dünya etrafında bir yıl boyunca takip ettiği yörüngeinin baz alındığı ve içerisinde yıldızlar ile gezegenlerin bulunduğu, gerçekte olmayan yörüngesel bir kuşaktır (Bulut, 2021a: 22). En eski dairesel Zodyak sistemi, Mısır'da bulunmuş olup on iki burç da bu sistemin içerisine dâhil edilmiştir. Klasik ve modern astrolojide her burcun bir yönetici gezegeni olduğu bilinmektedir. Bu gezegenler, doğum haritalarındaki yerleşimlerine ve bu yerleşimlerde aldıkları açılara göre kişiyi olumlu veya olumsuz yönde etkilemekte, kişinin tekâmül süreci boyunca yaşayacağı muhtemel olaylar hakkında ipuçları vermektedir. Söz konusu gezegenlerin kimisi malefik (zararlı) kimisi benefik (yararlı) özellik gösterirken (Kırkoğlu, 2005: 48-58) onlara atfedilen bu özelliklerin, mitolojik arketipler ile de ilintili olduğu düşünölmektedir.

Astrolojide Zühre

Astrolojide gökyüzünün ışıkları olarak tabir edilen fakat bugün gezegen statüsünde kabul edilen Güneş ve Ay'dan sonra gökteki en büyük üçüncü gezegen Zühre'dir. Zühre, kaynaklarda Venüs, Kervankıran, Çoban Yıldızı, Tan Yıldızı, Kevkeb-i Seher, Kevkeb-i İ'şâ, Nâhid(e) gibi isimlerle anılmaktadır (And, 2000: 358). Zühre, gezegenlerin içerisinde Dünya'ya en yakın ve en parlak olanıdır. Güneş doğmadan biraz evvel güney doğudan, güneş battıktan sonra da güney batı tarafından görüldüğü için bu gezegene hem "sabah yıldızı" hem de "akşam yıldızı" denilmiştir (Pakalın, 1993: 666). Jüpiter'e göre daha az uğurlu kabul edildiğı için Sa'd-i asgar (lesser benefic) da denir. Boğa ve terazi burcunun yöneticisi olan Zühre, yeşil ve parlak renkler ile ilişkilendirilirken günleri salı ve cuma olarak tayin edilmiştir (Pala, 2008: 494).

Zühre'nin yönettiğı burçlardan olan kişilerin ılımlı, sevgi dolu, eğlenceli, neşeli ve duyarlı olduğu gözlemlenmiş olup bu kişilerin duygularıyla hareket eden insanlar olması sebebiyle sanata yatkın olabilecekleri ifade edilmiştir (And, 2000: 358). Aynı zamanda maddi dünya ile ilişkilendirilen ve dışil bir gezegen olan Zühre; fiziki güzellik, zenginlik, lüks ve konfor ile de yakından ilgilidir (Kırkoğlu, 2005: 93). Güneş sistemindeki diğer gezegenlerin aksine, kendi ekseninin ters istikametinde, doğudan batıya yol alan Zühre'nin tabiatı ise bir gece gezegeni olması sebebiyle soğuk ve nemlidir.

12 evden oluştuğu bilinen bir doğum haritasında 7. ev; hem evlilik, ilişkiler ve türlü ortaklık bağlantılarını veren konumdur hem de Zühre'nin yönettiği burçlardan olan terazinin doğal evidir.¹ Kişinin doğum haritasında 7. evini kesen burç, bu burcun yöneticisi, bu eve düşen gezegenler ve bu evin içerisindeki gezegenlerin aldığı açılar, bize o kişinin hayatında kuracağı türlü ilişkiler hakkında ipuçları verebilmektedir. En temel ifade ile 7. evin tam karşısında 1. ev bulunur. 1. ev "ben"i, karşısındaki 7. ev ise "sen"i sembolize eder. Dolayısıyla kişinin topluma karşı duruşunu, kendini toplum önünde ifade ediş biçimini ve popülerlik düzeyini (Kılıç, 2020: 119); sosyal hayattaki ve işyerindeki arkadaşlıklarını, ortaklıklarını, özel hayatını bu akstan öğrenebilmek mümkündür. Nitekim her burçta 19 gün kalan ve Zodyak çevresini 225 günde tamamlayan Zühre'nin, yerleştiği ev ve diğer gezegenlere olan açısı da yine kişinin hayatında kuracağı ilişkiler ile maddi hayat yönünden destekleyici bilgiler içermektedir. Doğasında benefik özellikler barındıran bu gezegen, eğer haritada kendi asaletindeyse, güçlü bir şekilde dispozit edildiyse² ve rahat açılar altındaysa ilişkilerin kaliteli olacağı ya da kişide estetik yönden gelişmiş zevklerin bulunacağı yönünde bir yorum yapılabilir (Kırkoğlu, 2005: 93). Bunun tam tersi olarak eğer rahat olmayan bir evde konumlandıysa, iyi yönetilemiyorsa ve zor açılar aldıysa bu sefer kişinin aşırı materyalist olacağı, har vurup harman savuracağı, eğlenceye düşkünlük gösterebileceği ya da ilişkilerine huzursuzluğun hâkim olacağı yönünde olumsuz bir durum ortaya çıkabilmektedir.

Bilindiği üzere bugün doğum haritası olarak adlandırılan ve içerisinde 12 sembolik ev bulunan astrolojik çizelgeler, geçmiş dönemlerde birbirlerini tam manasıyla karşılamasalar da "zîc" veya "zâyîçe" kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Doğum haritaları, kişi odaklı çıkartılabildiği gibi "an" odaklı da çıkartılabilmekte hatta öngörüler bu haritalara göre yapılabilir. Böylelikle bir işin hangi zamanda yapılabileceği yönünde de bir eşref saati tayin etmek mümkün olmaktadır. Söz konusu haritaların içerisinde evlere yerleşen her bir gezegen, bizlere o evde yaşanacak olan olaylar hakkında bilgi verebilmektedir. Örneğin bir doğum haritasındaki Zühre,

¹ Zühre aynı zamanda doğum haritalarında para evi olarak bilinen 2. evdeki boğa burcunun da yöneticisidir. Gezegenin maddi kaynaklarla ilişkilendirilmesinin bir sebebi budur.

² Dispozit etmek: bir gezegenin, ikamet yerinde bulunan başka bir gezegen tarafından kontrol edilmesi, onu etkilemesi. Örneğin bir gezegenin bulunduğu burcun yöneticisi o gezegenin dispozitörüdür. Mars boğa burcunda konumlandıysa boğanın asli yöneticisi Venüs olduğu için Mars'ın dispozitörü Venüs olur.

kişinin keyif aldığı şeyleri ve “sevme” biçimini gösteren sembolleri de işaret etmektedir. Sevginin nasıl alınıp verildiği, kişinin kendisiyle ve dünyayla nasıl ilişki kurduğu, barışı ve huzuru nasıl sağladığı, nasıl eğlendiği Zühre ile görülebilmektedir (İlhan, 2019: 123). Keza modern dönemde maddi kaynakları da temsil eden Zühre, kişinin değer sistemine dair de ipuçları barındırmaktadır. Zühre’si koçta olan bir kişi ilişki kurmada hızlı, sevgiyi ifade ediş biçiminde benmerkezci, düşüncelerini ortaya koymada çok fazla irdelememe gibi özellikler gösterebilirken Zühre’si boğada olan bir kişi, ilişki kurarken ağır ve temkinli davranacaktır (İlhan, 2019: 229-230). Keza sabit bir burç olan boğa, kurulan ilişkilerin uzun vadeli ve temelini sağlam olmasını talep edecektir. İkizlerde entelektüel bir iletişim biçimi aranırken yengeçte iletişim dili duygusal ve anaç bir tavrıda, aslında ise sahnede olmaktan hoşlanan bir oyuncu edasıyla gösterişli ve iddialı olacaktır. Bu özellikleri, salt burçtan ziyade gezegenlerin yerleştiği burçların elementlerine göre tasnif etmek de mümkündür. Örneğin; Zühre, ateş elementinden bir burca (koç, aslan, yay) yerleştiyse kişi, bir ilişkiye saplanıp kalmaktan ziyade ilişkilerini çabuk tüketen ve arzularının peşinden koşan bir yapı ile karşımıza çıkabilecektir. Toprak elementinden bir burca (boğa, başak, oğlak) yerleştiyse kişi, ilişkilerde pasif görünen tarafta yer alacak, güven arayışı içerisinde bulunacak ve duygusal olarak ait olma hissi taşıyacaktır. Hava elementi bir burca (ikizler, terazi, kova) yerleştiyse kişiye sadece duygusal değil fikirsellik arayışı hâkim olacak; su elementi bir burca yerleştiyse (yengeç, akrep, balık) kişinin gelgitli ruh hali ile ilişkilerde bağılıktan ziyade bağımlılık çalıştıran bir yapıda olduğu karşımıza çıkabilecektir. Nitekim her burç yerleşimi haritalarda farklı bir kombinasyon ortaya çıkartmaktadır. Bununla birlikte söz konusu yerleşimler; aldıkları kare, üçgen, karşıt ve kavuşum gibi yaklaşan ya da uzaklaşan, uyumlu ya da uyumsuz majör açılar ile birlikte değerlendirildiğinde kombinasyonlar da çok daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde bizi düşünmeye sevk eden husus; içerisinde hayat yolculuğuna dair potansiyeller barındıran astrolojinin sembolik dilini çözümlerken gezegenlere ve burçlara atfedilen bu özelliklerin temelini neye dayandığı, göksel cisimlerin ve sembollerin neden bu özellikleri barındırdıkları ve tüm bunların hangi dönemde oluşarak yorum kısmında geçmişle birlikte bugünü dahi etkileyebildiklerini saptama noktasındadır.

Mitolojide Zühre

Kuşaktan kuşağa aktarılan ve tüm insanlığın ortak simgeleri kabul edilen arketipler, gezegen -tanrı ilişkisi ile mitolojide de yer almaktadır. İkizler burcunun yöneticisi Merkür, haberci tanrı iken Akrep burcunun yöneticisi Plüton, yeraltı tanrısı olarak karanlık ve sır dolu bir dünyanın ipuçlarını vermektedir. Öte yandan yeri geldiğinde hiddeti ile Olimpos Dağı’ndan yeryüzüne şimşekler gönderen yeri geldiğinde ise koruyuculuğu ile bilinen Jüpiter, Yay burcunun özelliklerine ışık

tutmaktadır. Nitekim bu noktada tanrıların hikâyeleri, bizi burçlarla ilgili birçok ayrıntıya götürebilmektedir (Bulut, 2021a: 33).

Edebî eserlerde daha çok alımlılığına ve güzelliğine göndermede bulunarak yer verilen Zühre, Roma mitolojisinde Aphrodite olarak geçer. Aphrodite'in doğumu üzerine iki farklı söylem bulunur. Hesiodos'a göre; toprak ana Gaia, çocuklarını toprağın altına sokan Uranos'un elinden kurtulabilmek için oğlu Kronos ile iş birliği yapmış ve Kronos'un, babasının hayalarını kesip denize atması ile Aphrodite³ denizden doğmuştur. Homeros'a göre ise aşk tanrıçası, Zeus ile birleşen Okeanos'un kızı Dione'dan doğmuştur (Bulut, 2021b: 99).

Doğumu hangi şekilde olmuş olursa olsun Aphrodite, farklı görevleri bulunan bazı Olimposlu tanrıların aksine yalnızca aşk ile görevlendirilmiştir. Yunan halkı, fiziksel aşkla birçok özelliği özdeşleştirdiği için doğası gereği sevgi konusunda cömert olan Aphrodite, aynı zamanda güzellik ve arzu tanrıçası olarak kabul edilmiştir (Conner, 2018: 170). Antik Yunan mitlerinde ilahi güçlerini, aşkı dünyada egemen kılmak için kullanan aşk tanrıçası, bu bağlamda aktarılan pek çok hikâyenin de başkahramanı olmuştur. Nitekim Olimpos kraliçesinin ismi olan Zühre, Yunan mitolojisinde Afrodit, Hitit mitolojisinde İştâr, Sümer mitolojisinde İnanna ile temsil edilmektedir. Keza Sümer Tanrıçası İnanna ile İslam literatüründe Zühre çevresinde nakledilen Hârût ile Mârût⁴ hakkındaki rivayetler de benzerlik göstermektedir. Kendilerine nefis verilerek yeryüzüne indirilen ve sonrasında Zühre'ye âşık olup onun uğruna yapılması yasak olan ne varsa ona meyleden Hârût ile Mârût'un yerini Sümer mitolojisinde İnanna'ya âşık olup benzer olaylar yaşayan çoban tanrısı Dumuzi ile çiftçi tanrısı Enkidmu (Enki) almıştır. İnanna, kentinin refah ve mutluluğu arttırmak için uygarlığın tüm yasalarını elinde bulunduran bilgeliğin efendisi Enki'ye giderek kutsal yasaları elde etmek istemiş ve bir ziyafet esnasında içkiyi kaçırarak Enki, yasaları İnanna'ya armağan ederek hâkimiyetini kaybetmiştir (Bulut, 2021b: 107). Benzer bir hikâye Yahudi tefsir kitabı olan *Midraş Avkir*'de de bulunmaktadır. Bu versiyonda ise Şemhazai (bazı kaynaklarda Azza veya Uzza) ve Azael adında iki melek Tanrı'ya insanı yaratmasının kötü olduğunu söylemiştir. Çünkü insanlar yeryüzünde bozgunculuk yapmışlardır. Bu iki melek yeryüzüne indiklerinde insanlar arasında Tanrı'nın hükmünü yayacaklarını vaat edince Tanrı onları yeryüzüne göndermiş fakat

³Aphrodite Anadiomene, denizden köpük biçiminde doğan demektir. Yunanca'da Venüs'ün pek çok adı bulunmakta ve bu adlar denizlerle ve okyanuslarla ilişkilendirilmektedir (Kırkoğlu, 2005: 91). Afrodit Acrae (yükseklik), Euploia (adil yolculuk), Doritis (cömert), Epistrophia (aşk için bakan), Limenia (liman), Pontia (derin deniz), Urania (cennet), Pasiphae (parıldayan) bu isimlerden bazılarıdır (Öztürk 2016: 165).

⁴Hârût ve Mârût'un hikâyesi çok eskilere dayanır. Onların hikâyesi farklı isimlerle İslam'dan önceki dinlerde, hatta Akkadlar ve Sümerler'de de görülür. Bu iki meleğe verilen söz konusu iki isim Sami dillerindedir. Bu sözcükler Avesta dilinde Haurvatât (Hordâd): olgunluk, erişkinlik ve Ameratât (Mordâd): ölümsüzlük şeklini almış ve bu dilin edebiyatında da yedi İmşâspend: yedi ölümsüzlük grubunda yer alan iki melek olarak anılmışlardır (Yıldırım, 2008: 356-357).

dünyaya indikten sonra Şemhazai, Ester (İştar veya Naamah) adında güzel bir kıza rastlayarak ona âşık olmuştur (Kardaş, 2003: 33-34). Babil mitolojisinde ise Sümer'dekine benzer anlatımlarla İştar yer alırken onun en çok üretkenlik yönüne vurgu yapılmıştır. İştar, yer altı dünyasına gittiğinde yeryüzünde tanrıça olmadığından üreme sona ermiştir (Hooke, 2002: 48).

Zühre, İnanna ve İştar arasındaki bu benzerlik yalnızca güzellikleri ve aldatıcı yönlerinin bulunması ile değil aynı zamanda farklı kültürlerde benzer şekilde resmedilmeleri yönüyle de ilgi çekicidir. Bu bağlamda *Leylâ ile Mecnûn* hikâyesinden yola çıkarak Leylî/Leylâ'nın mitolojik kökenini araştıran Gönül Alpay Tekin (2009), söz konusu karakterlerin birbirleriyle olan ilişkisini ve bağlantısını farklı bir açıdan değerlendirmiştir: "...Bazı mitolojik motifleri daha iyi anlamak için Babil ve Asur'da kullanılan silindir mühürlerindeki ve bazı rölyeplerdeki sembollerin fotoğraflarını gözden geçirmekteydim. Bu silindir mühürlerin bazılarında sembolü Venüs yıldızı olan Sümer'in aşk ve savaş tanrıçası İnanna (Semitik, İştar)'ın da resmedildiğini gördüm. Sabah yıldızı olarak savaş ve ölümü, akşam yıldızı olarak da aşkı sembolize eden gökyüzünün kraliçesi İnanna, daha sonraki yüzyıllarda aynı mahiyetteki semitik tanrıça İştar ile aynileşince İştar da hem aşk hem savaş tanrıçası olmuştur. İnanna/İştar'ın savaş sırasında uyandırdığı korku ve dehşet, Mezopotamya'da aslan ve kaplan sembolleriyle ifade edilmiştir. Fakat kaplanın İnanna sembollerinden biri olması, onun sadece savaşta korku ve dehşet saçan yönünü ifade etmesi ile ilgili değildir. Kaplan renginin siyahlığı dolayısıyla geceyi ve gökyüzünü sembolize etmesi yüzünden de İnanna'nın sembolü olmuştur." (183-185) Bu noktada geceye ait olan anlamında sarf edilen Leylî tabirinin Doğudaki ideal kadın güzelliği imajına uygun olarak kullanılması ve dolayısıyla divan şiirinde sıklıkla sevgiliye gönderme yapılacak şekilde yer alması arasında bir bağlantı olduğu yönüne değinen Tekin, farklı kültürlerdeki benzer hikâyelerden yola çıkarak karanlık, gece, kadın, kaplan, aşk ve savaş kavramlarını (Tekin, 2009: 183-185) söz konusu kahramanlar üzerinde toparlamıştır.

Söz konusu anlatıların farklı bir tezahürü de Türklere ait efsane, destan ve mitolojik hikâyelerde yer almaktadır. Kırgız Türklerinde "Çolpan" adı verilen ve kimi Osmanlı dönemi eserlerinde "Erte Solpanı-Çolpanı" olarak anılan Zühre, kutlu bir sembol olmasının yanında güzelliğin sembolü kabul edilmiştir. Keza Kuzey Türk destanlarında güzel bir kız olan Zühre, Ülker yıldızına âşıktır. Bu sebepten ikisi her karşılaştığında şiddetli fırtınalar kopmaktadır. Yakut Türklerine göre ise bu iki yıldızın karşılaştığı altıncı ayda şiddetli kar fırtınaları çıkmaktadır. Kırgız Türkleri için Zühre, Ay'ın kızı, Ülker ise oğludur (Durkaya, 2021: 211).

Mitolojik ve astrolojik anlatıların içerisinde yer alan ve insan ile ilişkili hemen her konu üzerine çıkarımda bulunma imkânı sunan gezegenlerin bitkiler üzerinde de etkili olduğu ileri sürülen görüşlerden biridir. Öyle ki Zühre ve Satürn hâkimiyetinde

olduğu düşünülen Nergis⁵ çiçeği de bahsi edilen mitolojik anlatılar içerisinde dikkat çeken bir hikâyeye sahiptir (Gücek, 2020: 38). Su perisi Ekho'nun aşkına karşılık vermeyen ve bu yüzden tanrılar tarafından lanetlenen ve cezalandırılmaya karar verilen Narkissos, bir nehir kenarında kendi yansımalarını görerek bu yansımayı seyre dalar. Kimi rivayetlerde kendi yansımalarına duyduğu hayranlık neticesinde bir daha bulunduğu yerden kalkmadığı ve olduğu yerde Nergis çiçeğinin açtığı ifade edilirken kimisine göre kendi silüetini seyre daldığı sırada nehre düşüp boğulduğu ve düştüğü yerde yine Nergis çiçeklerinin açtığı yönündedir. Bu noktada narsisizmin efsanevi tarafını sembolize eden ve Zühre'nin güzelliği ile Satürn'ün azabı noktasında birleşen Nergis, bir mazmun olarak sevgilinin bakışlarında da kimi zaman bir narkoz etkisiyle tezahür eder.

Netice itibarıyla farklı toplumlara ait olsa da mitlere konu edilen Zühre'nin bu mitler içerisinde benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Bu noktada Zühre'ye atfedilen özelliklerin ortak noktası, söz konusu gezegenin dışılığı ile ön plana çıktığı ve genellikle güzellik, cazibe ve üreme gibi kavramlarla ilişkilendirildiği yönündedir.

Divan Şiirinde Zühre

Mitoloji, özellikle manzumelerde yer alan karakterler ve olaylar ile divan şiirinin en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilirken yıldızların ve burçların yeryüzündeki coğrafî şartlara, iklimlere, insanlara, hayvanlara, bitkilere, madenlere tesir ettiğini ileri süren, bu prensibe dayanarak feleklerin yardımıyla gelecekte haber veren Keldanîler ve Nebatîlerden İslâmîyet'e geçen ilm-i nücûm da Doğu edebiyatına ve divan edebiyatına çok fazla tesir etmiştir (Tekin, 1992: 150). Söz konusu unsurların temellendirdiği mazmunların, bugüne anlamlarını muhafaza ederek ulaşması ve mazmunlar ile hikâyelerin arasında kurulan bağın, bugün ilgili alanlarda yapılan yorumlara hâlâ kaynaklık edebiliyor olması alanda yapılan pek çok araştırmanın da çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Bir dönem astronomi ile bir addedilen ve kaynaklarda ilm-i nücûm olarak adlandırılan astroloji, müstakil bir çalışma alanı olarak kabul edildiğinde eski itibarını kaybetme noktasına gelse de günümüzde geçerliliğini yitirmediği ve bugün dahi yapılan yorumlarda bir olayın tespiti noktasında kadim bilgilerden faydalandığı bilinmektedir. Bu noktada gerek olay veya kişiler gerekse göksel bir olayı anlamlandırmak üzere anlatılagelen mitolojik hikâyeler, divan şiirinde de benzer kavramlarla karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman feleğin çalgıcısı kimi zaman sevgili

⁵ “[Nergis] hasta, sarhoş ve âşık; eşya arasından tâc, külâh, kadeh, altın ve gümüş; kozmik öğeler arasından da yıldızlar”la birlikte düşünülür. (Bayram, 2007: 214). “Mitolojiye göre, Narkissos öldükten sonra sarı göbeğini beyaz yaprakların kucakladığı bir çiçeğe dönüşmüştür: Nergis. Bu efsaneden gelen ‘narsisizm’ terimi, psikolojide ‘kendi kendine hayranlık’ diye kısaca tarif edilebilecek bir kompleksin teknik adı olmuştur. Narkoz ve narkotik gibi terimler de aynı kökten gelir. İlgi çekici olan, nergisin bünyesinde uyuşturucu bir maddenin bulunmasıdır. (Ayvazoğlu, 1997: 42)

ile boy ölçüşecek derecede zariflik timsali olarak vasıflandırılması Zühre'nin söz konusu tipik özelliklerini, dolaylı da olsa bu hikâyeler aracılığıyla bugün dahi muhafaza ettiğini göstermektedir.

- **Çengi, Rakkase, Sâki**

Zühre, Venüs ya da Nâhid(e); mitolojide güzellik tanrıçası, astrolojide kişinin sevme ve eğlenme biçiminin göstergesi iken divan şiirinde şah meclislerinin sâzendesidir. İlm-i nücûma göre hizmetkârlar, kadınlar, çalgıcılar, işret ve eğlenceye düşkün ehl-i hevâ Zühre'ye mensuptur. Bu yüzden divan edebiyatında Zühre, elinde çeng çalan bir sâzende olarak tahayyül edilir (Tekin, 1992: 152). Keza Zühre'nin resmedildiği çeşitli görsel sanatlarda ney, kopuz, tef, ud ve çeng gibi zenginlik arz edecek çeşitli çalgılarla beraber çizildiği de görülür (Durkaya, 2021: 213). Bu çalgıların içerisinde ise "çeng"e özellikle değinmek gerekir. Çünkü çeng, hem Doğu hem de Batı dünyasında daha çok kadınların çaldığı bir saz çeşididir. Sümer mitolojisinde İnnana'nın çaldığı çalgı çengdir. Eski Yunan'da çeng Afrodit'le anılır ve çengin mucidinin Sappho adlı bir kadın olduğuna inanılır (Can, 2005: 119-126). Bu bağlamda çenge vâkıf olan Zühre'nin onu eline almasıyla birlikte ay ve güneşin çarha gelmesi ve dokuz feleğin dönmeye başlamasına şaşdırmamak gerekir:

Çerhe girdi mihr ü meh eyler semâ'ı nüh felek
Zühre el urdu safâ çengine gel gör sohbeti (Karavelioğlu, 2014: 92)

Çünkü o, sıradan bir müzisyen olmaktan ziyade mektepte eğitim almış bir karakterdir. Öyle ki hanende ve Türk musikisi bestekârı Küçük Müezzîn'in vefatına düşürülen kıtada (Durkaya, 2021: 217) şair, bu sanatkârın Zühre'ye dahi makam öğretebilecek ölçüde bir üstat olduğunu ifade ederek bu detaya dikkat çekmiştir:

Mûsıkîde hele bir perdede üstâd idi kim
Zühre'ye kâdir idi itmege ta'lîmi makâmı (Oğuz, 2017: 166)

Zühre, kimi zaman çaldığı çeng ile feleği yerinden oynatır kimi zaman da o çeng çalarken defi ile ona eşlik eden güneşle birlikte, ayın lutf ile oynamasını bekler:

Raksdur dest-i 'inân eyledi Cibrîl Cibrîl
Zühre çeng urdı felek oynadı bî-pâ bî-pâ (Bilgin, 2017: 20)

Def tutar Hurşîd ü Zühre çengile âheng ider
Göstericek lutfile ol mâh-ı tâbân oynamak (Derdiyok, 1988: 200)

Göge hâkim olduğu zamanlarda doğanların; müziğe istidatları bulunduğu, müzisyen ve hanendelerin etkisinde oldukları ifade edilen (Şentürk, 1994: 156) Zühre; neşeye, eğlenceye ve sevgiye yönelik etkisiyle sanata yatkınlık vermektedir. Bu bağlamda Ay'ın yıldızlarla bezenmiş bir def olarak bulunduğu felek meclisinde Zühre, zaman zaman bir çengi zaman zaman bir rakkasedir:

Bezmün içinde kamer defdür ana pullar nücûm
Çengi olmuş meclisünde zühre-i zehrâ yine (Avşar, 2017: 162)

Ay ve güneşin def ile iştirak ettikleri bir eğlence meclisinde rakkaslık, en çok Zühre'ye yakışmaktadır:

Def tutar ay ile gün dem-be-dem âhengümüze
Zühre rakkâs olursa yaraşur çengümüze (Avşar, 2017: 374)

Çengî ve rakkase olduğu gibi eğlence meclisinde sâki olarak da tahayyül edilen Zühre, aldatıcılığı dolayısıyla – güzelliğini kullanarak fitne çıkarması ya da ona inananları yanlış yola sevk etmesi – yere inip güneş kadehiyle şarap sunsa dahi ona karşı temkinli olmak gerekir:

İçmez Muhibbî yire ine Zühre-i felek
Suna şarâbı ger kadeh-i âfitâbdan (Yavuz, 2016: 1374)

- **Dil-firîb, Hîlekâr, Sihirbâz**

Gökyüzünün üçüncü katını süslediğine inanılan Zühre'nin güzelliği öyle mest edici boyuttadır ki onun talepleri karşısında kayıtsız kalmak mümkün değildir. İslam literatüründe Hârût ile Mârût'un Zühre'ye; Sümer mitolojisinde Çoban Tanrısı Dumuzi ile Çiftçi Tanrısı Enkidmu'nun İnanna'ya âşık olup inandıkları yoldan sapmalarının ve fitne tuzağına düşmelerinin en büyük sebebi budur. Nitekim Doğu ve Batı mitolojisinde Zühre, oldukça güzel bir kadın olarak tasavvur edilirken edebiyatta da güzelliğin sembolü olarak görülür (Şentürk, 1994: 158). Öyle ki bu güzellik, Hârût'ı suya götürüp susuz getirecek kadar büyüleyicidir:

Zekanun çâhı ne sâhir durur ey Zühre-cebîn
Ki suya iltür ü susuz getirür Hârûtı (İpekten, 2020: 222)

Keza gökten yere inen Hârût ile Mârût'un; Hak katında birer melek iken Zühre'yi gördükten sonra aşka düşüp Rahman'ı unutmaları, ibadeti bırakıp onun talepleri doğrultusunda hareket etmeye ve sırlarını onunla paylaşmaya başlamaları Zühre'nin güzelliğinin aldatıcılığına işaret eder:

Gökdeki Hârût Mârût ışk için indi yere
Zühre yüzün göricek unıtdı Rahmân'ını (Tatçı, 1990: 398)

Gör Hârût Mârût neyidi Hazret'de ferişteyidi
Nasîbin ışka aldurup makâmın Zühre'ye vere (Tatçı, 1990: 315)

Zâtî'de ise bu durum, "zen-i nefis" ifadesi ile gönderme yapılan Zühre'nin aldatıcılığına karşı nefislerine yenilen Hârut ile Mârut'un başına gelenleri hatırlatmak için uyarıda bulunması şeklinde tezahür eder:

Sakın uyma zen-i nefse işit evsâf-ı Hârûtı
Bügüsine Çeh-i Bâbil anun olur degül çömlek (Tarlan, 1970: 212)

Muhibbî'nin bakış açısına göre Zühre'nin çengî olduğu meclisler öyle baş döndürücü, öyle mest edicidir ki o meclislerde sunulan şaraba asla aldanılmamalıdır:

Sakin meyl itme aldanma şarâba
Eger ol bezme Zühre ola çengî (Yavuz, 2016: 1703)

• **Alımlı, Güzel, Aydınlık, Parlak**

Parlaklığı ile yön tayin etmede bir pusula görevi gören bu sebepten bir diğer adı Çoban Yıldızı olan Zühre, sevgilinin yüzünün aydınlığı ile ilişkili olarak da şiirlerde kendisine yer bulmuştur. Fakat bunun yanı sıra şairlerin lügatinde sevgilinin güzelliğini ifade edebilecek herhangi bir sözcük bulunamazken yahut mevcut olanlar bu güzelliği tarif etmede yetersiz kalırken Zühre bir güzellik tanrıçası olarak bu kıyasta kimi zaman sevgiliye denk tutulmuş kimi zaman ise mağlup olan taraf olarak yer almıştır. Örneğin; yaratıcı, sevgiliye öyle bir güzellik ihsan etmiştir ki sevgili, nazda ve işvede Zühre'ye denk sayılmıştır:

Ş'ol ki virmiş hüsn-i bî-had Hâlık-ı bî-çün ana
Şîvede Zöhreyle dem-sâz olmadur kânun ana (Tarlan, 1968: 49)

Zühre, her ne kadar eşsiz güzelliğin sembolü addedilse de sevgili ile karşılaştırıldığında güzellikte ikinci plana düşer. Bu durum Bâkî'nin şiirinde açıkça ifade edilir: Sevgilinin güzel yüzünü görenler, yıllarca Zühre'yi görmeseler de olur. Zira ayda bir görülse dahi sevgilinin yüzü, yıllar içerisinde "bir zaman" görülecek olan Zühre'den katbekat daha tesirli, etkileyicidir:

Bakmasa yıllarca Nâhid'ün yüzine gam yimez
Ayda bir kez hâl-i ruhsârın gören meh-rûların (Küçük, 2011: 257)

Benzer bir durum Ahmedî'nin şiirlerinde de dile getirilir. Ona göre; sevgilinin o parlak yüzünü görenler ona ay, gün ve Zühre deseler de her ne kadar sevgilinin yüzü Zühre'ye, Güneş'e, Ay'a teşbih edilse de bu kıyasta hiçbiri onun yüzünün güzelliğine erişemez:

Rûşen ol kim yüzünü bilmediler anlar kim
Ana ay u gün ü yâ Zühre-i ezher didiler (Akdoğan, 1979: 143)

Kim Zühre didi yüzüne vü kim güneş kim ay
Rûşen bu kim iremedi kimse kıyâsına (Akdoğan, 1979: 545)

Olmaya müştêrî güneşe ol ki dil-beri
Sinün bigi kamer-ruh u Zühre-cebîn ola (Akdoğan, 1979: 217)

Nihayetinde ise sevgilinin yüzüne teşbih edilen ve bir ihtimal tüm bu kıyaslar ile benzetmeler neticesinde yaşadığı mağlubiyete öfkelenen Zühre, def gibi kızarıp ya da kızıp elindeki çengi bıraktıktan sonra meclisi terk eder:

Ayı yüzüne diledüm idem mesel velî
Bildüm ana ne zühre vü ne gün misâl ola (Akdoğan, 1979: 33)

Âsmânda bırakup Zühre elinden çengi
Def gibi kızdı yüzü dâireden çekdi eli (Macit, 2012: 335).

SONUÇ

Yerde meydana gelen olayları anlamlandırma çabası içerisinde olan insanoğlu, başını göğe kaldırdığında zihninde oluşan soruların cevaplarını bulmaya başlamıştır. Bu durum, onun yaşam biçimine sirayet ederken şüphesiz duygularını aktarma yolu olarak tercih ettiği şiirlerde de kendisine yer bulmuştur. Bir tarımsal faaliyet ya da belki yalnızca bir hava tahmini için göğü gözlemlemeye başlayan insanların gezegenlerin belli konumlarda ortak etki yaratmasını keşfetmesiyle gözlem amaçları genişlemiş ve daha hususi olaylar için dahi aynı yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda göğün kraliçesi olarak addedilen Zühre de güzellik ve estetikle ilintili olarak anlatılagelen hikâyelerin içerisinde sembolize ettiği konular ve kavramlarla birlikte bugünün astroloji haritaları ile edebî metinlerinde bir metafor olarak geçerliliğini korumuştur.

Mitolojide anlatılagelen hikâyeler doğrultusunda astrolojideki pek çok kavram, günümüz bakış açısıyla değerlendirildiğinde karşılığını bulmaktadır. Bir doğum haritasında kendi konumu olan 7. evin yanı sıra boğa ve terazi burçlarıyla ilişkilendirilen Zühre, bir insanın sevme biçimine ve sevdiği insanlardaki genel özelliklere gönderme yaparken mitolojideki Afrodit ile divan şiirindeki sevgili tipini bu bağlamdan uzak düşünmek mümkün değildir. Keza her üç alanda da Zühre'nin dişi tabiatıyla ele alınıp ön plana çıkartılması bu alanların ortak noktasını oluşturmaktadır. Zühre'nin, farklı açılarda ve konumlarda yeteneklere yönelik farklı kombinasyonlar meydana getirdiği de bilinmektedir. Yüceldiği bir burca yerleştiğinde en nitelikli özelliklerini bir sanatçının perspektifinde ortaya dökmesi oldukça muhtemeldir. Bir haritada Zühre'si boğa, terazi veya balık burcuna yerleşen ve olumlu açılar alan bir kişinin müzik başta olmak üzere sanatın bir dalına ilgi duyuyor olması ya da profesyonel manada o sanatla uğraşıyor olması divan şiirinde elinde sazı ile eğlence meclislerinde temsil edilen, hatta kimi zaman aldığı eğitimle çenge son derece vâkıf olarak tasvir edilen Zühre'den ayrı düşünülmemelidir. Başak gibi asaletini kaybettiği bir burca yerleştiğinde ve kötü açılar aldığı anda ise kişinin sevme ve sevilme biçiminde olumsuz durumların yaşanması, divan şiirindeki güzelliği ile Zühre'yi geride bırakan sevgilinin cevri ile mitolojideki Afrodit'in pek çok gönül ilişkisi kurarak her geride bıraktığı sevenine eziyet etmesi yine birbirinden bağımsız değerlendirilebilecek durumda değildir.

Geçmişten bugüne olan sürecine bakıldığında astrolojinin popülaritesini kaybettiği ifade edilse de belirli bir kesimin nazarında hâlâ mevcudiyetini ve itibarını koruduğu bilinmektedir. Bugünün değişen koşullarında herhangi bir olay için “zîc” ya da “zâyiçe” üzerinden tayin edilen eşref saati, yerini “an haritaları”na bırakmış olsa da uygulanan yöntemler geçmişten bugüne benzer şekilde devam etmektedir. Nitekim bu yöntemler, mitolojik anlatılardan izler barındırmakta ve söz konusu izlere edebî metinlerde de rastlanılmaktadır. Dolayısıyla astrolojiyi mitolojiden, mitolojiyi ise edebî yaratımlardan ayrı düşünmek bugün olmadığı gibi herhangi bir zaman diliminde de mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Ak, Coşkun (1987). *Muhibbî Divanı: İzahlı Metin Kanûnî Sultan Süleyman*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Akdoğan, Yaşar (1979). *Ahmedî Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. e-kitap.

https://www.academia.edu/7193129/AHMED%C4%B0_D%C4%B0VANI (Erişim Tarihi: 20.05.2022).

And, Metin (2020). *Minyatürlerle Osmanlı–İslâm Mitologyası*. İstanbul: YKY.

Avşar, Ziya (2017). *Revânî Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. e-kitap.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196374/revani-divani.html> (Erişim Tarihi: 20.05.2022).

Ayvazoğlu, Beşir (1997). *Güller Kitabı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Bayram, Yavuz (2007). “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. S. 2/4.

Bilgin, Azmi (2017). *Nigârî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. e-kitap.

<https://muzafferozak.com/PDF/Kitaplar/NigariDivani.pdf> (Erişim Tarihi: 20.05.2022).

Bulut, Gülden (2021a). *Masallardan Mitlere Astrolojik Arketipler*. İstanbul: Doğan.

Bulut, Gülden (2021b). *Mitolojik Astroloji ve Psikoloji*. İzmir: Zodyak Astroloji Yayıncılık.

Can, Neşe (2005). “Osmanlı Müziğinde Zühre”. *Millî Folklor*. S. 65. - <https://9lib.net/document/nzwm2e7q-osmanli-mueziginde-zuehre-dr-nese-can.html>. (Erişim Tarihi: 05.04.22).

- Conner, Nancy (2018). *Her Yönüyle Klasik Mitoloji*. Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Derdiyok, Çetin (1988). *Cemâlf Dîvânı*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Durkaya, Hayriye (2021). "Divan Şiirinde Zühre". *Kadın*. Editör: Gülden Sağol Yüksekaya vd. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Gücek, Emine (2020). *Tıbbi Astroloji*. İstanbul: Librum.
- Hooke, Samuel Henry (2002). *Ortadoğu Mitolojisi (Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları)*. (çev. Alâeddin Şenel). Ankara: İmge.
- İlhan, Barış (2019). *Astroloji Dersleri*. İstanbul: Barış İlhan Yayınevi.
- İpekten, Haluk (2020). *Karamanlı Nizâmî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. e-kitap.
- <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-265523/karamanli-nizami-divani.html> (Erişim Tarihi: 20.05.2022)
- Kabadayı, Osman (2008). "Eski Türkçe Gezegen Adları". *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 2435-2448
- Kardaş, Sedat (2013). "Divan Şiirinde Sihir ve Büyü Kaynağı: Hârût ve Mârut". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Erzurum. S. 50. s. 33-34.
- Küçük, Sabahattin (2011). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurum Yayınları.
- Kılıç, Sema (2020). *Aşk ve İlişkiler Astrolojisi*. İstanbul: Yitik Ülke Yayınları.
- Karavelioğlu, Murat (2014). *Şem'î Divanı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. e-kitap
- http://ekitap.yek.gov.tr/urun/sem%E2%80%98i-divani_562.aspx. (Erişim Tarihi: 20.05.2022).
- Kırkoğlu, Hakan (2005). *Göklerin Bilgeligi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Macit, Muhsin (2012). *Nedim Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. e-kitap.
- <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2736> (Erişim Tarihi: 21.05.2022).
- Oğuz, Fatma Sabiha (2017). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi Dîvânı*. e-kitap.
- <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1118> (Erişim Tarihi: 21.05.2022).
- Öztürk, Özhan (2016). *Dünya Mitolojisi*. Ankara: Nika Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. III. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Pala, İskender (2008). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı yayınları.

Şentürk, Ahmet Atilla (1994). "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyâre ve Sâbiteler". *Türk Dünyası Araştırmaları*. N. 90 s. 131-180.

Tarlan, Ali Nihad (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, Ali Nihad (1970). *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı*. C. II. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tarlan, Ali Nihad (1968). *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı*. C. I. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tekin, Gönül Alpay (1992). *Ahmed-i Dâ'î-Çengnâme*. Published at Harvard Universty. Harvard.

Tekin, Gönül Alpay (2009). "Divan Edebiyatındaki Bazı Motiflerin Mitolojik Kökenleri". *Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları*. S. 33. s. 183-185.

Yavuz, Kemal (2016) *Muhibbî Dîvânı*. C. II. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Yıldırım, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.